

JUGOSLAVENSKJE VANPARTIJSKE EMIGRANTSKE ORGANIZACIJE U SSSR-u IZMEĐU DVA RATA

Ivan O č a k

U literaturi našoj, a još manje sovjetskoj, nije istraživano pitanje djelovanja jugoslavenskih emigrantskih vanpartijskih organizacija u SSSR-u između dva svjetska rata. Možda je smatrano da je ta pojava suviše periferna te ne predstavlja za historiografiju poseban interes. U prilog takvom mišljenju govori i činjenica da je rukovodeću ulogu u društvu i državi imala isključivo Komunistička partija, pa kakav je mogao biti značaj vanpartijskih emigrantskih organizacija? Međutim, izvorna baza za ovu temu demantira takvo mišljenje, dozvoljava da se zagleda problem s druge strane.

U stvari, u razna vremena, napr. 20-ih godina do VII. kongresa Kominterne, 1935. godine emigranti komunisti automatski su bili primani u Komunističku partiju Sovjetskog Saveza (KPSS). Kasnije je to bilo isključeno. Pri razmatranju tog pitanja trebat će uzeti u obzir prošlost, porijeklo i sastav emigracije.

Da podsjetimo. U Sovjetskom Savezu između dva rata postojala je mnogobrojna jugoslavenska emigracija, ali ne i homogena po svom porijeklu i karakteru. Već smo ranije isticali da je u SSSR-u bilo nekoliko emigrantskih grupa. Prva grupa je derevolucionarna emigracija, tj. emigracija koja se pojavila u Rusiji prije pobjede Oktobarske socijalističke revolucije. To su bili studenti, trgovci, činovnici, diplomati, koji su došli u Rusiju prije prvog svjetskog rata, ali ih je rat zadržao u Rusiji. Neki su bili sudionici Oktobra, neki su kasnije prihvatili ideje Oktobra i Lenjina, a neki su ostali neutralni u Sovjetskom Savezu.

Drugu grupu su sačinjavali bivši ratni zarobljenici iz jugoslavenskih krajeva Austro-Ugarske koji su sudjelovali aktivno u februarskoj buržoaskoj demokratskoj revoluciji 1917. godine i kasnije u Oktobarskoj socijalističkoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji. Takvih je bilo oko 30000. Ali, većina ih se vratila u domovinu već tokom 1918. ili 1919. godine. Iz te grupe jedan dio se, zbog policijskih progona u zemlji, ponovno vratio u Sovjetski Savez, te su i ondje živjeli i radili kao politički emigranti.

Treću grupu činili su politički emigranti partijski radnici koji su zbog stalnih policijskih progona morali da napuste zemlju i emigrirali u SSSR gdje su dobili utočište i zaštitu. Neki od njih su bili poslani u partijske i druge škole i univerzitete, a neki su se zaposlili u raznim odjelima Jugoslavenske sekcije Kominterne ili Komunističke omladinske internacionale.

Četvrtu grupu predstavljali su tzv. »Amerikanci«. To su bili emigranti ili iseljenici iz jugoslavenskih zemalja u Ameriku, te su odavde na poziv vođe sovjetske države V. I. Lenjina došli da pomognu u izgradnji socijalizma u SSSR-u.

Emigranti svih ovih grupa zapravo su se diferencirali po sadržaju na dvije grupe: na političku i ekonomsku emigraciju. Obično se mislilo da u SSSR-u ne može biti drugih osim političkih emigranata. Međutim, i sami sovjetski odnosno, partijski faktori dijelili su emigrante na ove dvije grupe — ekonomske i političke.

Sa strane sovjetskih vlasti postojala je tendencija sve emigrante pretvoriti u sovjetske građane čime se i briga o njima smanjila. Za razliku od ekonomskih emigranata, politički emigranti imali su u svõjim legitimacijama specijalni žig: »polit. emigrant«. Ova je emigracija bila privilegirana što se očitovalo u boljem prijemu, većoj brizi od strane sovjetskih organa, a u prvom redu Političkog odjela Crvenog križa i Crvenog polumjeseca koji su bili produžna ruka Narodnog komesarijata unutarnjih poslova (NKVD-a).

Partijski funkcioneri, članovi i sekretari CK KPJ imali su kao politički emigranti specijalni status. O njima se brinula posebna služba CK ili čak Kominterna.

Do VII. kongresa Kominterne pripadnost nacionalnoj sekciji strogo se poštivala, ali kasnije sve bliže drugom svjetskom ratu emigracija se sve više topila u životu SSSR-a. Jer, svi politički događaji koji su se zbivali u SSSR-u, u KP Sovjetskog Saveza i sovjetskom društvu odražavali su se kako na nacionalne partije, tako još više na emigrante. Oni su sve više sovjelizirani. Drugačije nije ni moglo biti jer, prema teoriji s kojom je istupio vođa KPSS i SSSR-a Josip Višarionovič Staljin u tome se održavao internacionalizam emigranta. Dominirala je Staljinova definicija internacionalizma kao potpunog potčinjavanja interesa svjetskog proleterijata interesima i pomoći SSSR-u. Lenjinov pojam internacionalizma kao izraz pomoći međunarodnom proleterijatu a time i proleterijatu SSSR-a više se nije isticao.

Važno je dirnuti ovom prilikom još jedno pitanje, kako se odnosila sovjetska javnost, sovjetski građani prema emigrantima. Danas je to objašnjivo iako se tada činilo neshvatljivim. Naime, sovjetski građani bojali su se stranaca. Zbog straha su se s njima manje družili, rijetko ih pozivali k sebi u goste i malo s njima prijateljevali. Tome je bila kriva kontrola od strane državne sigurnosti i anketa koju su sovjetski građani morali ispunjavati i u kojoj je bilo obavezno pitanje o vezama sa inozemcima. Osim toga, iz mnogih sovjetskih obitelji poneko je nestao u staljinskim čistkama, naročito u drugoj polovici 30-ih godina, što je još više uveličavalo strah od stranaca. Uz to i teški životni uvjeti za sovjetske građane, a u neku ruku i privilegirani položaj političkih emigranata izazivali su zavist i nezadovoljstvo zbog tobožnje nejednakosti svih sovjetskih građana. Baš to je bilo nepotrebno jer emigranti se nisu osjećali građanima prvog reda, a niti ravnopravnima. A osim toga, u općem siromaštvu i nestašici koji su bili svakodnevna pojava, za emigrante je bilo teže jer su se teško snalazili i prilagođavali. Za život emigranata između dva rata može se reći da je bio vrlo težak. ispunjen proganjanjima i žrtvama. Riječi V. I. Lenjina o »životu emigranata kao najtežoj tamnici« primjenjiv je i na jugoslavenske emigrante unatoč nekoj razlici u životu pojedinaca. Nije stvar samo u materijalnim teškoćama u kojima su živjeli kao i sovjetski građani nego što još teže zbog složenih prilika među samim emigrantima, koja se izjedala, gubila snagu u svakodnevnom političkim borbama, a koju je provodila diktatura »partijske avangarde« u uvjetima odsutnosti elementarne demokratičnosti koju je branio tzv.

demokratski centralizam tj. potčinjenje većine partijskoj manjini (Politbi-rou) koji se smatrao »mozgom zemlje«.

Ako biste razgovarali sa starim emigrantima koji su došli u SSSR ili su boravili tamo od 20-ih godina mogli biste čuti pohvale o demokratski-
jem životu u ranijem SSSR-u. Svaki emigrant u to vrijeme mogao je slobodno doći u Kominternu da razgovara s odgovornim radnikom ili rukovodiocem svoje sekcije. Već početkom 30-ih godina to je bilo nemoguće. Jer kako je poznato, prema Staljinovoj teoriji o rastu klasne borbe i antisocijalističkih snaga u vezi s razvitkom socijalizma pojačavala se diktatura proletarijata, a to je značilo i uvećavanje nepovjerenja prema emigraciji — stranim građanima ili građanima stranog porijekla kao potencijalnim neprijateljima razvika socijalizma.

Potrebno je zaustaviti se na još jednom pitanju, materijalnom. Ako je emigrant bio zaposlen živio je kao i većina sovjetskih građana, siromašno. Ako je bio »partijski grešnik« ili isključen iz partije, ili u konfliktu sa svojim rukovodstvom, a takvih je bilo među političkim emigrantima ne malo, našao bi se na ivici bijede i gladi. Takav je prijestupnik bio politički izoliran, a to je značilo neuračunljiv.

Kad je već riječ općenito o emigraciji, treba spomenuti i to da je, unatoč tendenciji da se emigracija pretopi u sovjetskoj sredini, poistovjeti sa sovjetskim građanima, postojala još jedna tendencija — transformacija dijela ekonomskih emigranata u političke. Naime, onaj dio emigranata, a ticalo se to prije svega onog dijela koji je došao iz Amerike i Kanade i u SSSR-u je bio primljen u KPSS ili poslan u partijske škole, postao je svojim položajem politički emigrant.

Međutim, unatoč bijedi, gladi itd. pobjeđivao je partijski entuzijizam. Za većinu emigracije između dva rata postojalo je jedno opće oduševljenje SSSR-om, vjernost SSSR-u i Staljinu. Apsolutna većina smatrala je Sovjetski Savez svojom drugom domovinom, a dolazak u SSSR ostvarenjem svojih maštanja bez obzira na ono što će vidjeti i spoznati u SSSR-u nakon određenog vremena prebivanja u njemu.

EMIGRANTSKE VANPARTIJSKE ORGANIZACIJE U SSSR-U

U Sovjetskom Savezu postojale su između dva rata tri vanpartijske organizacije — Zemljaštvo, Klubovi i Međunarodna organizacija pomoći revolucionarima (MOPR).

Inozemno Zemljaštvo (od ruski: zemljačestvo) bila je organizacija osnovana pri Domu Crvene armije krajem 20-ih godina. U sastavu ove organizacije nalazile su se nacionalne sekcije, predstavljajući inozemne nacije čiji su predstavnici sudjelovali u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji. Cilj ovog zemljaštva bio je sakupljanje veterana i njihovih sjećanja sa zadatkom da se napiše historija građanskog rata. Tako je Jugoslavensko interzemljaštvo osnovalo posebnu redakciju za pisanje historije o učešću Jugoslavena u građanskom ratu i Oktobarskoj revoluciji.

U »Instrukciji Interzemljaštvu« o zadaći je rečeno:

»1. Sakupljanje, razrada i sistematizacija materijala iz historije građanskog rata; 2. neposredno učešće u radu na dokumentima Muzeja RSCA [Radničko seljačke Crvene armije]; 3. Rad na historiji građanskog rata kao oružanoj borbi proletarijata pod rukovodstvom SKP (b) [Sveza komunističke

partije boljševika] i o neposrednom učešću u rukovodstvu oružanim revolucionarnim snagama V. I. Lenjina ...» U tom planu je djelovala i jugoslavenska sekcija Interzemljaštva.

U redakcionu komisiju zemljaštva ušli su predstavnici političke emigracije: Filip Filipović i Gregor Vujović od CK KPJ, od zemljaštva bivši aktivni učesnici Oktobarske revolucije i građanskog rata: Danilo Srđić, Gustav Barabaš, Milan Kodrnja, Jakob Cvejić, Ivan Matuzović i Nikola Kovačević-Čudnovski. U užu komitet ili redakciju ušli su: F. Filipović, G. Vujović i J. Cvejić.¹ Ova komisija je također organizirala izdavanje marksističke literature. O radu ove sekcije danas već postoji literatura.²

Osim spomenutih zadaća jugoslavensko interzemljaštvo se bavilo i drugim pitanjima pa i materijalnim položajem svojih članova. U tom smislu je karakterističan rad oko primanja u Društvo bivših crvenoarmejaca i Crvenih partizana i uručjenja legitimacija članovima tih društava. Treba naglasiti da primanje u spomenuta društva i izdavanje legitimacija nije bio formalan akt. Naime, članska pripadnost društvu, o čemu je svjedočila legitimacija, označavala je ne samo političko priznanje bivših zasluga nego je davala članovima kao i njihovim obiteljima određene privilegije (u oblasti poljoprivrede, stambenoj — dobiti napr. stan izvan reda i većeg razmjera, medicinska pomoć, pravo na sanatorij, obuku djece itd.)

Članovi jugoslavenskog interzemljaštva spremali su se da prenesu svoje borbene iskustvo u zemlju. Međutim, njihove težnje i snovi bili su iznevjereni naglim i neočekivanim prekidom djelovanja interzemljaštva nakon ubistva S. M. Kirova 1934. g.

Do prekida je došlo odlukom načelnika Političke uprave Radničko-seljačke crvene armije (RSCA) Gamornika, načelnika Centralnog doma Crvene armije (CDCH) i muzeja.³ Na osnovi tog naređenja u prvoj polovici 1935. godine likvidirano je Internacionalno zemljaštvo i sve njegove sekcije, pa i jugoslavenska. Međutim, njegove sekcije uključile su se u rad Internacionalnih emigrantskih klubova. O tome čitamo u jednom izvještaju: »Internacionalno (zemljaštvo) (na osnovi podataka koje posjedujemo) sakuplja se još u Internacionalnom klubu — Leontjevski pereulok. Njime rukovode Gabro i Ivanji...«⁴

Kad je riječ o prestanku rada inostranih zemljaštava niče pitanje o stvarnom uzroku tog čina.

U izvještaju koji je bio napisan u vezi s likvidacijom zemljaštva daje se prije svega njegovu radu visoka ocjena. A kao uzrok za likvidaciju navodi se politički razlog. Pod ovim se u izvještaju navodi protivurjeđe između bivših učesnika građanskog rata u Rusiji i emigranata. Navodno se nisu mogli usuglasiti po pitanju gdje da djeluju komunisti, u SSSR-u, ili u svojoj zemlji.⁵ Međutim, ovaj razlog nije mogao biti presudan za rad organizacije. O glavnom razlogu se javno nije moglo i nije smjelo govoriti. Razlogom su bili već u to vrijeme, naročito nakon ubistva sekretara lenjingrad-

¹ Centralni Gosudarstveni arhiv Sovjetske armije (CGASA), f. 28361, op. 1. d. 27, list 28

² *Ivan Očak*, Jugoslavenski internacionalisti u SSSR-u poslije građanskog rata. »Rad«, JAZU, Zagreb, 1969; knj. 356, s. 98—108. U Centralnoj državnoj arhivi Sovjetske armije u Moskvi (CGASA) sačuvalo se na 600 stranica sjećanja članova Jugoslavenske sekcije Interzemljaštva

³ (CGASA), f. 28361, op. 1, d. 5, list 53

⁴ Isto, list 142

⁵ Isto

ske oblasti i člana Politbiroa CK KPSS Sergeja Mironovića Kirova masovna hapšenja emigranata. I to je jedino mogao biti pravi razlog likvidaciji obzirom na Staljinovu teoriju »o zaoštavanju, u to vrijeme, klasne borbe«.

POLITEMIGRANTSKI KLUBOVI

Paralelno s radom internacionalnih zemljaštva djelovali su u mnogim gradovima SSSR-a također i Inozemni politemigrantski klubovi. O njihovom radu sačuvano je manje dokumenata nego što je to slučaj sa zemljaštva, ali dovoljno za opći uvid u njihovo djelovanje.

Internationalni klubovi su nicali kao vanpartijske organizacije političkih emigranata.⁶ Dok su se bivši učesnici Oktobra i građanskog rata sakupljali u Centralnom domu Crvene armije, a partijski emigranti u partijskim organizacijama, niklo je pitanje kako i gdje će se okupljati nepartijska emigrantska masa. Ideja za »klubove« nikla je možda od mornarskih klubova u Odesi početkom 20-ih godina u kojima su se sakupljali strani mornari.

Početkom 30-ih godina bio je vrlo popularan Internationalni klub politemigranata u Moskvi, a smještaj mu je bio u Leontjevskom pereulku br. 18. U sastavu Interkluba postojala je jugoslavenska sekcija. Rad jugoslavenske sekcije odvijao se pod rukovodstvom komunista. Dokaz ovome je i zaključak sa sjednice Privremenog rukovodstva KPJ od 8. studenog 1933. godine na osnovu kojeg svi emigranti tj. »članovi KPJ moraju biti članovi kluba«. Ali ne samo to nego je riješeno da se »sa stanovišta naše partije rad u klubu smatra jednim od oblika partijskog rada...«⁷

Iz ovog se vidi ne samo odnos kluba i KPJ nego i rukovodeća uloga u njemu.

U klubu su se okupljale vanpartijske emigrantske mase, koje su bile zaposlene u tvornicama, školama i fakultetima, i članovi jugoslavenskog partijskog aktiva u Moskvi.

Detaljnije podatke o ulozu kluba politemigranata nalazimo u članku pod naslovom: »O konsolidaciji emigracije«, koji je bio objavljen u »Biltenu«. U njemu je rečeno:

»Jedan od glavnih pomagača partije u radu s emigracijom jeste naš politemigrantski klub u Moskvi. On je pomoću part[ijskog] predstavništva uspeo da organizuje niz odličnih predavanja po svima važnim pitanjima koja se tiču Jugoslavije. On je privikao članove emigracije da svoj klub smatraju kao svoju kuću, kao glavno zborište, gde se raspravlja o političkim i partijskim pitanjima. On je organizirao niz kružoka za kulturno i političko podizanje članova. On je zaveo red i tačno ispunjavanje plana svakoga meseca i u pogledu predavanja, i u pogledu kružoka i zidnih novina. On je razvio internacionalni rad po preduzećima, on je organizovao sakupljanje dobrovoljnih sredstava za partiju.

Partija i ostala emigracija u unutrašnjosti povezana je sa klubom i sa partipredstavništvom, dobija redovno literaturu i novine, kao i uputstva za rad. Emigracija izdaje svoj 'Bilten' i obavještava sve emigrante o svima važnijim pitanjima u Jugoslaviji i razvitku revolucionarnih borbi, kao i o živo-

⁶ Zanimljivo je da o tim klubovima nema ni spomena u Sovjetskoj historijskoj enciklopediji

⁷ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (AIHRPH), f. KI 1933/198. Protokoli sjednice PRKP

tu i radu emigracije u drugim zemljama. Oko kluba i oko partipredstavništva stvoren je dobar kadar aktivista za raznovrsne poslove.

Sve su to dobri i odlični znaci jedne istinske konsolidacije emigracije. Ali smo mi dužni, po boljševički, ukazati na još puno nedostataka i slabosti u našem radu i u našem napredovanju...⁸

O radu kluba čitamo u »Biltenu« br. 9—10 za 1933. godinu i ovakvu obavijest Odbora:

»U Internacionalnom klubu politemigranata u Moskvi, Leontjevskij pereulok broj 18 (Jugoslav[enska] sekcija) svaki dan osim opšteg izlaznog od 6 do 10 sati navečer otvorena je čitaonica, u kojoj se imadu kako komunističke novine i časopisi, koji izlaze u Jugoslaviji, Americi, Francuskoj itd. tako i buržoaske i socijaldemokratske novine na materinskom jeziku.

1. XI otvara se biblioteka, u kojoj će biti najnovije beletrističke i ekonomske knjige na slovenskom, hrvatskom i srpskom jeziku.

Drugovi! dolazite u čitaonicu! Sledite za događajima u zemlji na političkom, privrednom i literaturnom frontu! Uspostavte svoje znanje materinskog jezika!

Kod kluba organizovana je blagovaonica (stolovaja) sa izvrsnom mađarskom kuhinjom, uz umerene cene. Blagovaonica je otvorena svaki dan od 6—9 sati navečer i svaki član kluba ima pravo da se njome služi.⁹

Prema sjećanjima mnogih emigranata u klub politemigranata često su zalazili partijski rukovodioci inače radnici i predstavnici KPJ u Kominterni. jedan od takvih je bio Vladimir Cović, koji je do 1934. godine bio predstavnik KPJ u Kominterni. U klubu je Cović bio vrlo aktivan ne samo u organizacionom smislu, nego i u društvenom. Istupao je s predavanjima. A poslije nekih priredaba je pjevao u klupskom zboru.¹⁰

Cović je mnogo učinio i u oblasti konsolidacije stanja u jugoslavenskoj emigraciji. U uvodniku lista kluba politemigranata »Bilten«¹¹ čitamo: »Iz referata koje su nam u dva maha održali predstavnici KPJ o položaju u Jugoslaviji i stanju u KPJ, kao i iz partijske štampe u toku posljednjih godina, mi možemo sa osobitim zadovoljstvom naglasiti, da se KPJ nalazi na putu da postane istinska boljševička partija, jer je u većoj mjeri nego ikada do sada ispunila jedan od osnovnih preduslova za boljševizaciju i unutrašnje sređivanje, ...« Zatim se konstatira: »Dve i pol godine napornog i predanog rada par[tijskog] rukovodstva KPJ i aktiva na sprovođenju u život odluka EKK [Ekzekutivnog komiteta komunističke internacionale] urodili su bogatim plodom i partiji omogućili da, posle razbijanja par[tijskih] organizacija, posle rasula partije iz perioda 1929—1931. godine, i usprkos fašističkom teroru, — da krajem 1934. g. održi u zemlji partijsku zemaljsku konferenciju i podvrgne boljševičkoj oceni kako uzroke rasula partije iz perioda 1929—1931. g., tako i rad partrukovodstva i cele partije od 1931. g. na ovamo, da podvuče uspehe i nedostatke toga rada...«

Osnovni zaključak te konferencije koji je potrebno istaknuti i koji za emigraciju, kao i za cjelu partiju ima ogroman značaj, jeste »*unutrašnja konsolidacija partije*« sudbonosnih političkih grešaka i slabosti prošlog perioda, posle zlokoznog razaranja partije frakcionaškim i grupaškim radom.¹² List smatra

⁸ »Bilten«, Moskva april-maj 1935, br. 3—4, str. 1

⁹ »Bilten«, Moskva, septembar-oktobar 1933, br. 9—10, str. 8

¹⁰ Ivan Očak. Vojnik revolucije. Život i rad Vladimira Covića. Zagreb, 1980., 252

¹¹ »Bilten«, Moskva, april-maj 1935, br. 3—4

¹² Isto (Podvučeno u originalu. I. O.)

da unutrašnja partijska konsolidacija ima veliki značaj za emigraciju u SSSR-u« ... jer jedino od zdrave unutrašnje uređene partije zavisi zdrav i za partiju koristan razvitak njene emigracije. Mi znamo da se sve unutrašnje slabosti i nedaće, kao u ogledalu odražavaju u emigraciji, i što je najgore, vraćaju se iz emigracije u partiju u još opasnijoj formi. A kada uzmemo u obzir, da je partijska emigracija deo partijskog tela, važan pomagač partije u radu i jedan od izvora za popunjavanje partijskih kadrova — onda briga za ozdravljanje emigracije, za njeno konsolidovanje spada u važne zadatke partije. I ono, što je najvažnije u tome pogledu isticanje značaja emigracije za partiju, već *praktičan rad* na političkom i moralnom podizanju emigracije.

Polazeći sa toga gledišta, mi možemo smelo reći, da je naša emigracija u SSSR-u u poređenju s prošlošću *koraknula daleko napred* na putu ozbiljne konsolidacije...«

List smatra da je izživljeno »teško zlo za partiju: frakcionaštvo i grupštvo«. Ono je osuđeno na poraz. »... blagodareći čvrstvom povezivanju emigracije sa partijom, zainteresovanjem emigracije za život i za potrebe partije, potsticanjem emigracije da se politički razvije i raste uporedo sa političkim i organizacionim rašćenjem same partije...«

Veliki značaj po pitanju veza partije i emigracije pridaje se klubu. »Jedan od glavnih pomagača partije u radu s emigracijom jest naš politemigrantski klub u Moskvi. On je pomoću partipredstavništva uspeo da organizuje niz odličnih predavanja po svima važnim pitanjima koji se tiču Jugoslavije. On je privikao članove emigracije da svoj klub smatraju kao svoju kuću, kao glavno zborište gdje se raspravlja o političkim i partijskim pitanjima. On je organizovao niz kružoka za kulturno i političko podizanje članova. On je zaveo rad i tačno ispunjavanje plana svakoga meseca i u pogledu kružoka i zidnih novina. On je razvio internacionalni rad po preduzećima, on je organizovao sakupljanje dobrovoljnih sredstava za partiju...« Partijska emigracija povezana je sa klubom i preko njenog organa — lista »Bilten«, u kojem se konstatira da je oko kluba i oko partijskog predstavništva »... stvoren dobar kadar aktivista za raznovrsne poslove. Sve su to dobri i odlični znaci jedne istinske konsolidacije emigracije...«¹³

Istovremeno se kritički osvrće na nedostatke rada političke emigracije. Jedan je od nedostataka emigracije, je u tome što nedovoljno materijalno pomaže partiju, što svjedoči »... o nedovoljno razvijenom revolucionarnom osećanju, jer mi vrlo dobro znamo da je jedino KPJ vođa revolucije u Jugoslaviji, i znamo koliko su u današnje vreme za njeno jačanje potrebna materijalna sredstva...« Slijedeći je nedostatak »... slabo pa i neuredno posećivanje kružoka znači u krajnjoj liniji nestaranje da se brzo izgrađuje za partiju tako potrebni kadrovi.

Slabo učešće drugova u diskusijama po političkim pitanjima, znači da drugovi još nedovoljno prate partijsku štampu — koje sada dovoljno ima — da ne uče, da se ne usavršavaju itd. itd. Jedna slaba strana naše emigracije jeste ta, što je ogromna većina starih emigranata, učesnika Oktobarske revolucije i građanskog rata, slabo povezana sa partijom i uzima ništavno učešće u radu emigracije. A to je dragocjen materijal(!) za našu partiju. Ima još puno naših nedostataka, koje treba ukloniti. Briga za živim čovjekom,

¹³ Isto (Podvučeno u originalu. I. O.)

za živim politemigrantom, da od njega partija dobije što je moguće više, treba da bude sastavni deo naše borbe za nove kadrove partije...»

I opći zaključak uvodnika: »Uzimajući u obzir dosadašnje velike uspehe na konsolidaciji emigracije mi smo uvereni, da će naši emigranti uložiti sve snage, da tu konsolidaciju dovedu do kraja, u svakom pogledu, a emigracija je uverena da će u tome od par[tijskog] rukovodstva i par[tijskog] predstavnništva dobiti punu i svestranu pomoć«. ¹⁴

O organizacijskoj aktivnosti politemigracije svjedoči osnivanje slovenske sekcije.

Na sjednici delegacije na VII. kongresu Kominterne 8. rujna 1935. godine u Moskvi donesen je zaključak da se osnuje slovenska sekcija kluba politemigranata. ¹⁵ U rješenju o tome je rečeno:

»1. Složiti se spredlogom da se osnuje Slovenska sekcija Interkluba politemigranata

2. Objasniti članovima partije Slovencima suštinu ove odluke

3. Pojačati propagandu internacionalizma među Slovencima emigrantima

4. Predstavnštvu obratiti najveću pažnju na slovensko pitanje...»

Sekcija je razvila svoju aktivnost.

Na sjednici Slovenske sekcije 17. rujna 1935. odlučeno je da referent na političkom aktivu bude Golubjev (D. Gustinčič) a koreferent Birk (E. Kardelj). Riješeno je također da se CK KPJ preporuči da u najskorije vrijeme pokrene teoretski organ na slovenskom jeziku, i da zajedno sa KP Italije kao što je bilo već ranije predviđeno, odredi karakter zajedničkog lista »Delo«. Gorkić, sekretar CK KPJ, imao je zadatak da osigura intenzivniju suradnju slovenskih kadrova, koji rade u Moskvi, u legalnoj slovenskoj štampi u zemlji. ¹⁶

O aktivnosti Slovenske sekcije Internacionalnog kluba u SSSR-u svjedoči obraćanje sekcije svim emigrantima u SSSR-u sa slijedećom izjavom na slovenskom jeziku:

»U Savezu Socijalističkih Sovjetskih Republika živi razbacano veliki broj slovenskih emigranata, koji su morali napustiti Sloveniju, jer tamo vlada velikosrpski, italijanski i austrijski fašizam, koji nam je donio dosada u našoj povijesti nepoznato izrabljivanje, nečuveno nazadno ugnjetavanje i političko proganjanje. Mi mnogobrojni emigranti bili smo do sada nepovezani, bez svog narodnog centra, kojem bi se obraćali za razne savjete, koji su nam potrebni, i koji bi nas o svemu obavještavao što nam je važno u borbi protiv našeg ugnjetача, protiv imperijalističkog fašizma i kapitalizma. Sva naša emigracija je dosada živjela skoro potpuno otrgana od političkih zbivanja u našim krajevima. Svi mi, koji smo došli ovamo nismo došli ovamo kao ljudi, koji traže u ovoj bogatoj i slobodnoj proleterskoj državi, koja nezna za bezposlicu, glad i narodno ugnjetavanje, komad kruha, nego zato, da obogatimo svoje iskustvo i svoje znanje, i da se učvrstimo za borbu protiv fašizma i za borbu radnika i seljaka u čitavom svijetu. Zbog toga je potrebno da ne sudjelujemo samo u tome još marljivije u organizaciji naše velike proleterske domovine SSSR-a, da ostanemo ovdje u živoj vezi među sobom s vlastitom državom iz koje smo došli.

¹⁴ Isto

¹⁵ AIHRPH, f. MF 107/431 kut. 670

¹⁶ Dr. Pero Damjanović, Pripreme za slovensko savjetovanje, »Borba«, 8. XI. 1975.

U tom cilju smo osnovali u Internacionalnom klubu političkih emigranata u Moskvi Slovensku sekciju koja okuplja sve naše snage. Zbog toga molimo sve drugove, koji žive u SSSR-u, da nam napišu gdje se nalaze, što rade, da li imaju vezu sa drugim slovenskim drugovima, dali u njihovom kraju ima više Slovenaca itd. Molimo, da nam drugovi pošalju također imena drugova koje poznaju. Klub također imade u svom planu, da pošalje u krajeve u kojima ima više slovenskih drugova, svog predstavnika, da im održi neko predavanje i da ih informira o tekućoj domaćoj politici.

Drugovi, svi na posao! Ujedinito sve svoje snage da porazimo fašizam i ostvarimo pobjedu socijalizma u čitavom svijetu!...¹⁷

Nepoznato je kakvi su bili rezultati ovog poziva. Ali on govori o akciji koja nije mogla ostati bez rezultata.

O radu diljem SSSR-a nalazimo podatke u emigrantskoj periodici.

Slovenska moskovska sekcija uspjela je da se poveže čak s američkim iseljeničkim organizacijama. O tome svjedoči pismo, kojeg je sekcija dobila iz redakcije »Iskre« koja je izlazila u Clevelandu Ohio.^{17a} Pismo je napisano 28. lipnja 1935. godine, i po sadržaju svjedoči da se radi o dosta davnim vezama. Naime, autor pisma, član redakcije Karl Trinastič moli da mu se šalje literatura o životu i razvitku Sovjetskog Saveza. Slovenski radnici bili su jako zainteresirani kako se živi u SSSR-u jer su htjeli argumentirano odgovoriti neprijateljima SSSR-a kojih je u njihovoj sredini bilo mnogo. U pismu se također obavještava da im šalju brojeve časopisa koji se izdaju kod njih u Americi na slovenskom jeziku. Ujedno se daje politička karakteristika svakog časopisa.

U Klubu jugoslavenskih politemigranata radilo se na širenju prosvjete i kulture, ali i na akciji prikupljanja novca za revolucionarnu štampu.

O održavanju predavanja u klubu jugoslavenskih politemigranata imamo poseban novinski izvještaj.¹⁸ U njemu se navodi da su do sada jedino u ovom klubu održavana predavanja na temu o revolucionarnom pokretu u zemlji. Odbor kluba riješio je, da političko-prosvjetni rad prenese i na periferiju, u mjestima gdje ima više emigranata iz Jugoslavije, naročito industrijskih radnika. U takvim će mjestima biti organizirani kružoci tekuće politike, a u nekim i početne škole za radnike. U toku studenog i prosinca bit će poslano u provinciju grupama 2-3 pismena referata koji su bili održani u moskovskom klubu kako bi u provinciji imali mogućnost kolektivnog upoznavanja s aktualnim pitanjima. Slati će se iz Moskve referenti u provinciju s referatima o položaju u zemlji.

Nakon III. kongresa KPJ, godine 1926, i početka konsolidacije u KPJ, jedno od važnih pitanja za partiju bila je potreba pojačati partijsku štampu, a to je značilo podići teoretski nivo komunista. U tom cilju bila je u Moskvi u prosincu 1926. godine među emigrantima osnovana inicijativna grupa za podupiranje štampe KPJ.¹⁹ Na čelu ove grupe bio je crnogorski komunist emigrant u Moskvi Bracan Bracanović. U ime ove grupe on se obratio jugoslavenskoj emigraciji u SSSR-u o potrebi materijalne pomoći za štampu. On kaže da izdanja »... koja treba štampati i ilegalno rasturati, koštaju partiju mnogo sredstava. Uz to partija je financijski slaba i radni-

¹⁷ »Biltен«, Moskva, april-maj 1935, br. 3—4, str. 16

^{17a} Arhivska zbirka autora

¹⁸ »Biltен«, Moskva, septembar-oktobar 1933, br. 9—10, str. 7

¹⁹ Arhiv CK SKJ, f. MF 46/258, snimak 121—124

ci u Jugoslaviji slabo su plaćeni da bi mogli iz svojih sredstava omogućiti partijsku štampu. Naša je dužnost da u tom pogledu drugovima u Jugoslaviji pomognemo. Izlaženje, a naročito redovno izlaženje partijske revije, zavisi velikim dijelom od naše pomoći, od naše svijesti i požrtvornosti. Mi od ovuda nemožemo KPJ čime drugim pomoći osim novčano i zato trebamo da učinimo sve što možemo, da ta pomoć bude veća...« Zatim predlaže konkretnu organizaciju.

Po ovlaštenju CK KPJ u Moskvi je tada već formirana, od emigranata, Inicijativna grupa za podupiranje štampe KPJ. Pomenuta grupa je okupila u tu svrhu oko sebe sve Jugoslavene u Moskvi, pa se obraća i svim jugoslavenskim radnicima na teritoriji SSSR-a, da je u ovom radu potpomognu. U vezi ovog se u pojedinim mjestima predlaže:

»1) da izaberu povjerenika, koji će stajati u trajnoj sistematskoj vezi sa Inicijativnom grupom u Moskvi.

2) da po primjeru moskovskih drugova odrede stalni mjesečni prinos.

Inicijativna grupa će drugovima po SSSR-u sistematski slati partijsku literaturu i jugoslavenske novine. Prvu pošiljku šaljemo sa ovim cirkularnim pismom...«²⁰

Ova inicijativa je dala dobre rezultate.

O aktivnostima politemigranata u Sibiriji vidimo iz dopisa: »Naša emigracija primjer visoke klasne svijesti«. Ovdje je rečeno:²¹ »U Lenjinsku ima grupa naših emigranata iz Amerike. Kod njih opaža se velika privrženost za pomaganje rev[olucio]narnog pokreta u Jugoslaviji. No nije tako važna ta materijalna pomoć, već je važan njihov rad, koji oni provode na mestu. Prema planu koji smo od njih primili, vidi se da su se drugovi ozbiljno prihvatili posla oko podizanja svog političkog nivoa, zašto su organizovani na hrvatskom jeziku kružoci po istoriji VKP (b) Svesavezne komunističke partije (b), kružok političkog ciklusa i tekuće politike. No drugovi nisu se samo zauzeli da uče po sovjetskoj liniji, nego su obratili pažnju i na izučavanje političkih problema i pitanja u Jugoslaviji. Oni su stvarno shvatili zadaću, koju smo mi postavili pred sobom i provode je u život. Pitanje političkog vaspitanja i povezivanje sa tzv. pokretom u Jugoslaviji, to je naša najvažnija zadaća koja stoji pred čitavom emigracijom iz Jugoslavije. Mi sa svoje strane obavezujemo se, da sve grupe pomažemo što je više moguće sa konkretnim uputama, direktivama i neophodnim materijalom.

Po pitanju materijalnog pomaganja grupa u Lenjinsku učinila je mnogo. U toku novembra meseca poslali su za literaturu i priloge 700 rb...«

Emigrantska štampa odigrala je značajnu kulturno-prosvjetnu i političku ulogu.

U vezi poziva na osnivanje »Grupe za pomoć revolucionarne štampe« rečeno je u »Biltenu«: »Naša emigracija u SSSR-u ima sve mogućnosti da moralno i materijalno potpomogne revolucionarnom pokretu, zbog toga se naša sekcija kluba u Moskvi obratila svima našim drugovima o ovoj pomoći. Drugovi na proizvodnji i u fabrici, u kolhozima i u sovhozima treba da pišu članke o našim uspesima u izgradnji socijalizma ovde, o uslovima rada na socijalističkim poduzećima, da pokažu našim drugovima što se dobija kada radni narod radi za sebe, a ne za kapitaliste, da im pokažu kakva će i njihova budućnost biti, kada revolucionarnom borbom uspeju da svrg-

²⁰ Isto

²¹ »Biltenu«, Moskva, novembar 1933. br. 11, s. 6

nu kapitalistički jaram. Te članke treba slati na našu sekciju u Moskvu i oni će biti iskorišćeni za revolucionarnu štampu.²²

Primjera rezultata i novih obraćanja bilo je dosta. U jednom obraćanju emigracije je rečeno:

»Materijalna pomoć rev[olucionarnoj] štampi jeste danas najvažnija i prva zadaća. Mnogi naši drugovi su organizovali već grupe pomoći. Takva grupa postoji u Moskvi, u Lenjingradu, u Komuni 'Seattle' a sada nam drugovi javljaju da su organizovali takve grupe u Rostovu na Donu, Gorkom, u Lenjingradu. Od dosad postojećih grupa mi ističemo kao primjer u sakupljanju materijalne pomoći za rev[olucionarnu] štampu našu grupu u Komuni 'Seattle'.²³ Ta je grupa dosada poslala pomoć od 935 rublja i 50 kop. (tamo ima 22 naša druga). Primeran rad u tome pravcu pokazala je naša grupa u Lenjinsku — dosada poslala 1587 rub. i 50 kop...²⁴ Upućen je poziv svim da organiziraju nove grupe.

Štampa je donijela konkretan izvještaj o rezultatima ove akcije.²⁵ Grupe u provinciji sakupile su znatne sume za pomoć štampi. Za posljednjih 4 mjeseca sakupili su: Lenjinsk 600 rubalja, Stalinsk 140 rubalja, Simferopolj 245 rubalja, Sverdlovsk 138 rubalja, Harkov 160 rubalja, Bobriki 59 rubalja, Novorosijsk 43 rubalja, Leningrad 46 rubalja, Celina 40 rubalja, itd.

Revolucioneri emigranti iz Jugoslavije riješili su da dobrovoljno daju 30% od svoje mjesečne zarade u korist revolucionarne štampe.

Za 4 mjeseca rada kluba u Moskvi sakupljeno je među emigracijom 1630 rubalja. Prema proračunu trebalo je, da se prikupi u kampanji 3930 rubalja. Pojedine moskovske brigade dale su dobre rezultate. Tako se na primjer:

- 1) Brigadir 8. brigade Rančić (nepartijac) sakupio je 392 rublje ili 131 % prema planu. (Osim toga on je predao odboru kluba još 10 rubalja.
- 2) Brigadir 4. brigade Guber (K. Mrazović) sakupio je 204 rublje ili 85 % prema planu.
- 3) Brigadir 6. brigade drugarica Žukova sakupila je 250 rublje ili 64% prema planu.
- 4) Brigadir 2. brigade drugarica Bognina (Julija Đorđević) sakupila je 248 rublje ili 58% prema planu.
- 5) Brigadir 1. brigade drugarica Kostman (Zlata Müller) sakupila je 208 rublje ili 50% prema planu.
- 6) Brigadir 7. brigade drugarica Oborova (žena L. Kusovca) (nepartijka) sakupila je 12 rubalja ili 3% prema planu.

Odbor je također zabilježio posebno nekoliko neaktivnih brigadira.

U izvještaju se smatra, da je »... dužnost svakog revolucionarnog emigranta, da u celini podmiri svoj dug prema revolucionarnom pokretu u zemlji, i da do kraja oktobra preda brigadiru (ili neposredno sekretaru odbora) svoj iznos za uključivo oktobar. Dalje je rečeno da će u slijedećem broju »Biltena« odbor objavljivati imena emigranata »koji sistematski zaboravljaju na svoju revolucionarnu dužnost i oglašuju se na poziv naše klasne braće u zemlji, koji vode tešku herojsku borbu protiv krvave velikosrpske

²² Isto. Ovdje, kao i u svim citatima iz »Biltena« sačuvan je stil originala.

²³ U literaturi se komuna »Seattle« nazivala »Sejatelj«.

²⁴ »Bilten«, Moskva, januar-februar, 1935, br. 1—2,

²⁵ Isto

vojno-fašističke strahovlade [...] Najbolji brigadiri biti će promirovani...« Navode se i mjesta gdje za 4 mjeseca nije sakupljeno ništa. Ta su: Prokopjevsk, Gorkij, Magnitogorsk, Staljingrad, Kanovino itd.

Ujedno se pozivaju emigranti na periferiji da drže redovitu vezu sa Odborom kluba u Moskvi, »da nam pišu primaju li redovito štampu.«²⁶

Klub je organizirao i posebne priredbe u korist sabirne akcije. O jednoj imamo izvještaj u »Biltenu«:

»Naša jugoslavenska sekcija kluba politemigranata u Moskvi organizovala je 29. januara o.g. zabavu — večer 'smičke' sa našim ruskim drugovima sa moskovskih zavoda, u cilju što bližeg upoznavanja i internacionalnog vaspitanja. Zabava je bila organizovana u korist naše štampe. Zabava je imala veliki uspeh, ruski drugovi su i ovom prilikom pokazali svoju veliku svest i internacionalnu solidarnost. I ne samo moralni uspeh, već je naša zabava donela i obilnu materijalnu pomoć rev. štampi. Materijalna pomoć štampi vrlo je potrebna, jer štampa zauzima jedno od najvidnijih mesta u opštoj klasnoj borbi radničke klase. Tu materijalnu pomoć ne možemo da očekujemo od naših drugova u zemlji, gde ima oko 600 hiljada nezaposlenih radnika, koji ne dobijaju nikakvu ili bednu potporu od ureda za osiguranje. Tu pomoć našoj štampi u prvom redu mora da pruža naša emigracija, koja živi u slobodnoj proleterskoj državi, u državi gde nema besposlice i gde se radnik ne mora da boji da će ostati sutra bez hleba. I naši drugovi — emigranti u Moskvi pokazali su svoju visoku svest u ovom pogledu. Naša zabava dala je 41½ hiljade našoj revolucionarnoj štampi.

Naši drugovi članovi kluba vrlo su se lepo pokazali u radu na pripremi zabave. Svi su oni rado i korektno ispunili povereni posao. Ali mi za udarni rad na pripremi naše zabave ističemo naročito dvojicu od naših starijih drugova: 1.) dg. M., koji nam je prodao 75 biljeta za 560 rubalja, a takođe nam aktivno pomagao u snabdevanju našeg bufeta, i 2.) T. i njegovu drugaricu, koji su se istakli sa svojim radom u pripremi našeg bufeta. Uprava naše sekcije ističe ove lepe primere svesnosti naših drugova, koji jasno shvataju da i mi možemo i moramo da doprinesemo za vaspitanje i organizovanje svih eksploatisanih na borbu za pobjedu socijalizma u celom svetu.«²⁷

U to vrijeme, i u tim prilikama, bilo je normalno da se je iseljenička jugoslavenska emigracija u SSSR-u povezala s partijskim predstavništvom u Moskvi, i mobilizirala za pomoć KPJ.²⁸ U tom smislu vodila je akciju jugoslavenska sekcija kluba politemigranata u Moskvi. Sekcija se obratila svima, a naročito tvornicama, kolhozima i sovhozima, »onima koji treba da pišu o našim uspjesima u izgradnji socijalizma ovdje, o uvjetima rada u socijalističkim poduzećima, da pokažu našim drugovima što se dobiva kada radni narod radi za sebe a ne za kapitaliste, da im pokažu kakva će biti njihova budućnost kada revolucionarnom borbom uspiju da svrgnu kapitalistički jaram.«²⁹

U »Biltenu« se vodila posebno propaganda za sudjelovanje emigranata u stahanovskom pokretu, koji je počeo u SSSR-u 1934. godine. Pod naslovom »Za stahanovski pokret među našom emigracijom«³⁰ čitamo: »Mi koji radimo u Sovjetskom Savezu, znamo za stahanovski pokret i govor druga

²⁶ Isto

²⁷ Isto

²⁸ Isto

²⁹ Isto

³⁰ Isto, Moskva, decembar 1935., br. 10, 2

Staljina održan na vijeću stahanovaca. Imamo priliku i da vidimo kako se stahanovski pokret razvija i obuhvaća cijeli Sov. Savez, kako radnici i kolhoznici pod vodstvom svoje partije podižu produktivnost i približuju Sov. Savez k komunizmu, ostvaruju ono o čemu su govorili Marks, Engels, Lenin i Staljin [...]

Pitanje je sada za nas koliko će naših emigranata učestvovati u tim daljnim pobjedama socijalizma, koliko će ih znati na stahanovski način ovladati tehniku i uzeti od nje sve što ona može dati, koliko će nas zarađivati mjesečno hiljade rubalja i živjeti onako bogato i kulturno kao što to mogu stahanovci. To je pitanje časti i ugleda naših pojedinih drugova u Sov. Savezu i naše emigracije ukupno. I mi treba da damo heroje socijalističke izgradnje. Za to mogućnosti ima — dao ih je socijalizam i sovjetska vlast — treba još imati boljševičke ustrajnosti i poleta, treba izučavati i ovladavati tehniku. Trebamo i moramo biti aktivni učesnici stahanovskog pokreta, time doprinosimo svoj dio za konačnu pobjedu proletariata, tim podižemo materijalno i kulturno samog sebe i druge.

O stahanovskom pokretu naših radnika hoćemo da pišemo u našem Biltenu. Javljajte nam zato drugovi o svakom vašem stahanovskom uspjehu u radu i uspjehu svih vama poznatih naših radnika.³¹

Sačuvalo se i nekoliko svjedočanstava o radu kluba političkih emigranata u Moskvi.

O tome, kako je u Moskvi radio u klubu jugoslavenskih politemigranata priča Slavko Josipović.³² Tu je bilo najviše onih koji su došli iz Amerike. Mnogi su radili u Metrou u Moskvi. O kulturnom radu kluba on kaže: »... U naš klub su dolazili čuveni kulturni radnici, književnici itd., koji su držali predavanja, konferencije i slično; sjećam se, da je jednom došao i čuveni danski književnik Martin Andersen Nehse. U klubu sam bio određen da sa Leposavom Spašić uređujem zidne novine, priloge za KPJ. Prilikom prikupljanja priloga prijateljio sam se s obitelji jugoslavenskog emigranta Petra Strahimirovića...« Strahimirović je bio bivši zarobljenik, radio je za tešku industriju na Dalekom Istoku.

Suvremenik djelovanja emigrantskog kluba, student Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ-a) Tomo Nikšić piše o emigrantskom klubu: »Mi studenti nismo imali pristup u klub zbog konspiracije. U klub je dolazila kao nastavnica Lepa Nešić. Ona nam je ispričala o jednoj diskusiji koju je u klubu vodio dr. Vukašin Marković, inače bivši učesnik oktobarske revolucije. On je u jednoj diskusiji o referatu Staljina imao hrabrost da kaže da se ne slaže sa Staljinovom ocjenom ekonomske depresije u kapitalističkom svijetu. Nama prisutnima, govorila je Lepa Nešić, srce je sišlo u pete. Bilo je to neobično. Našao se čovjek, nitko drugi do Jugoslaven, koji se ne slaže za Staljinovim postavkama. Ipak sve se sretno svršilo, a Vukašinove riječi ostale su samo u klubu i nisu se proćule dalje...«³³

Godine 1935. 12. travnja inicijativom moprovskog aktiva i jugoslavenskog kluba političkih emigranata u Moskvi organizirana je večer »smički«

³¹ Isto

³² Slavko Josipović (1908. g.), krojački radnik, Hrvat član SKOJ-a od 1927. godine. Godine 1932. iz Pariza otišao u SSSR. Radio u fabrikama kao krojački radnik. Uhapšen 1938. godine i u progonstvu bio do 1952. godine. Rehabilitiran. Vratio se u zemlju 1959. g. (AIHRPH, MG, 39/VIII—8)

³³ Tomo Nikšić, U svijetu za istinom, Zagreb, 1982, s. 66

među moprovskom organizacijom u tvornici »Krasnij proletarij« i jugoslavenskom sekcijom. Zanimljivo je pogledati uvjete dogovora kojeg su postavile obje organizacije. MOPR (Međunarodna organizacija pomoći revolucionarima)³⁴ tvornice »Krasnij proletarij« je postavio ove uvjete:

- »1) Da sve brigade zavoda u kojima rade članovi MOPR-a prevrše svoj industrijsko-financijski plan, snižavajući troškove proizvodnje za 1% ispod predviđenog plana, povećavajući kvalitet produkcije.
- 2) Da u 5 osnovnih cehova zavoda organizuju po 1 novu mopr[ovsku] brigadu i primerno uredi proizvodnju i moprovski rad.
- 3) Da u najglavnija ceha uredi ugledne moprovske 'uglove'.
- 4) Da za mopr[ovski] aktiv provedu kurs od tri besede.
- 5) Da povise broj članova mopr[a] do 50% svih radnika i službenika zavoda.
- 6) Da potpuno i na vreme ispunjavaju fin[ancijski] plan MOPR-a.
- 7) Da provedu pretplatu na 50 primjeraka 'Inter[nacionalnog] Majaka«.

»Kr[asnij] Proletarij prima šefstvo nad jug[oslovenskim] polit[ičkim] osuđenicima.«

Moprovski aktiv jugoslavenske sekcije političkih emigranata obavezao se:

»1) Da u Klubu uredi ugledni moprovski 'ugao' i da jedan moprovski ugao uredi za zavod 'Kras[nij] Proletarij'.

2) Da uputi jednog druga na moprovski kurs povišenog tipa pri MK MOPR-a.

3) Da u toku dve nedelje sabere i umnoži materijal o Jugoslaviji i njim snabde zavode, šefove nad jug[oslovenskim] zatvorima, a na prvom mestu zavod 'Kras[nij] Proletarij'.

4) Da s moprovskim aktivom zavoda Kr[asnij] Proletarij provede kurs od 3 besede o položaju radničke klase u Jugoslaviji i o fašističkom teroru.

5) Da u roku od 3 meseca izda 1 brošuru o belom teroru u Jugoslaviji.

6) Da ukaže tehničku i umetničku pomoć pri uređivanju mopr[ovskih] 'uglova' na zavodu 'Kr[asnij] Proletarij'.

7) Da najmanje 1 put mesečno daje po 1 članak u zavodske novine o prilikama u Jugoslaviji...«

Predviđen je rok ugovora do 6. srpnja 1935. a pregledanje rezultata 12. srpnja. U pomisiji »Krasnog Proletarija« su bili Gudinov, Otorkin, Ješnev, a od strane jugoslavenske sekcije: Spasić, Dragočevac (Kosta Novaković), Josip Josipović. Sedmog člana dao je komitet MOPR-a Lenjinskog rejona.³⁵

³⁴ MOPR (Međunarodna organizacija pomoći borcima revolucije) Postojala je od 1922—1947. godine. Organizacija je pomagala žrtvama bijeloga terora i borcima protiv fašizma i rata. Jedan od inicijatora i rukovodioca bio je J. Marhlevski. 1927. godine MOPR je brojao 44 nacionalnih sekcija sa oko 8 milijuna članova. 1933. godine MOPR je imao preko 13,7 milijuna, a 1937. godine njegove su sekcije postojale u 74 zemlje svijeta. Najmasovnija sekcija MOPR-a bila je u SSSR-u (1937. g. 9 milijuna članova). MOPR je proveo niz masovnih akcija protiv nje-mačkog i talijanskog fašizma, kampanju za oslobođenje G. M. Dimitrova, E. Telmana, N. Sakko-a i B. Vancetti-a. Aktivno je učestvovao u kampanjama za pomoć žrtvama februarskih bitaka u Austriji (1934.), žrtvama fašističke intervencije u Španjolskoj (1936—1939). Za vrijeme drugog svjetskog rata organizacije MOPR-a vodile su borbu za internacionalnu solidarnost. Od 1923. godine svake se godine provodi u svim zemljama Međunarodni dan MOPR-a 18. mart (godišnjica Pariške komune). Radom MOPR-a rukovodi Izvršni komitet u Moskvi koji se bira na svjetskom kongresu MOPR-a. (Sovjetskaja istoričeskaja enciklopedija. Moskva, 1966. Tom 9, 238)

³⁵ »Bilten«, Moskva, april-maj 1935, br. 3—4, s. 15—16.

»BILTEN«

U nedavno objavljenoj monografiji Milana Vesovića o ilegalnoj štampi KPJ od 1929—1941. godine nalazimo podatke o glasilu jugoslavenske političke emigracije u SSSR-u — »Biltenu«.³⁶ Autor se bavi ukratko pitanjem pokretanja spomenutog lista. On kaže da se prvi urednik lista Grgur Vujović 17. prosinca 1932. godine obratio sekretaru CK KPJ M. Gorkiću zbog dozvole za pokretanje lista.³⁷ Međutim, činjenica je da je prvi broj »Biltena« izašao u Moskvi 10. prosinca 1932. godine. List je izlazio do 1935. godine i nekoliko je puta mijenjao podnaslov. Prvi brojevi od 1932. godine »Biltena« nose podnaslov »Informacioni list revolucionarne emigracije iz Jugoslavije u SSSR«. Kasnije, 1935. godine podnaslov glasi: »Informacioni list kluba politemigranata iz Jugoslavije u Moskvi«.

»Bilten« je izlazio obično jednom mjesečno, a štampan je u tipografiji KUNMZ-a u Marosejki — Petroverigskom pereulku br. 10. Tiraž mu je bio 350 ekzemplara po cijeni od 1 rublje. Uredništvo lista se nalazilo u Leontjevskom pereulku br. 18 u jugoslavenskoj sekciji kluba politemigranata. Počeo je izlaziti inicijativom novog Gorkićevog partijskog rukovodstva.

CK KPJ je 1932. godine donio specijalnu rezoluciju namijenjenu radu među radnom emigracijom iz jugoslavenskih zemalja u raznim zemljama. Iako je rezolucija rađena za emigraciju u kapitalističkim zemljama »a njen duh, njena sadržina po suštini, ne može proći ni mimo emigracije koja živi u Sovjetskom Savezu...« Baš »Bilten« treba da odigra ulogu pomoći partiji u provođenju u život zadaća koje postavlja partija »jer naša emigracija u SSSR-u živi potpuno drukčijim uslovima od one koja stenje pod udarima ekonomske krize u zemljama kapitalizma [...] Tu treba naš 'Bilten' da bude organizatorom te pomoći našoj partiji. On mora da postane čvrsta veza cele naše emigracije u SSSR, koja mora biti jedna kompaktna celina i koja će ukazivati kolektivnu pomoć partiji u svakom pogledu...«³⁸

Nakon ovog slijedi poziv na suradnju u listovima emigranata: »Radniku«,^{39a} »Plamenu«^{39b} i dr. Posebno je zanimljiva treća točka rezolucije u kojoj je rečeno:

»Pošto i u SSSR-u ima radne emigracije iz jugoslavenskih pokrajina, koja preko raznih drugih zemalja ima vezu sa svojim porodicama, rodbinom, poznanicima, prijateljima itd. treba preko tih veza da potpomaže revolucionarnu borbu radnika i seljaka, da im preko raznih adresa šalje raznu partijsku literaturu. Naročito na fabrike i razna druga preduzeća. Isto tako treba da podržavaju vezu sa onim revolucionarnim radnicima koji su se vratili u Jugoslaviju i da im šalju letake, listove i raznu drugu literaturu. Sve to pomoću veza preko drugih zemalja...« U tom smislu važnu ulogu ima i »Bilten« koji »... posredno uvlači svu našu emigraciju u konkretni političko-ekonomski život Jugoslavije i tako podiže na nivo događaja u zemlji. Emigracija tako postaje više upoznata sa prilikama u Jugoslaviji i njena pomoć će moći biti konkretnija [...] I tako 'Bilten' ne samo informator nego i jedno moćno sredstvo organizovanja pomoći našoj partiji i

³⁶ *Vilan Vesović*, *Ilegalna štampa Komunističke partije Jugoslavije 1929—141*, Beograd, 1989.

³⁷ Isto

³⁸ »Bilten«, Moskva, januar 1933, br. 1.

^{39a} »Radnik«, Chikago, organ jugoslavenske sekcije KP Amerike.

^{39b} »Plamen« — list studenata KUNMZ-a.

njenom CK, naročito po pitanju razvijanja širokoga rada među radnom emigracijom, koju treba pripremiti za odlučan boj protiv vojno-fašističke diktature i za obaranje kapitalizma uopšte...»³⁹

Zadatak lista je određen već u prvom broju. Tu je rečeno: »Već se odavno osećala potreba za jednim 'Biltenom' za našu emigraciju iz Jugoslavije, jer mnogi drugovi nemaju mogućnosti da prate štampu u Jugoslaviji i zbog toga nemaju jasne predstave o tamošnjim događajima. Zbog toga smo rešili da izdamo 'Bilten« i da drugove stalno izveštavamo mesečno je-danput o događajima u Jugoslaviji i da ne žive više od slučajnih vesti koje im padnu u ruke...« Dalje se u uvodniku prvog broja navodi da će list »... donositi sve najvažnije političke vesti: razvitak i tok industrijske i agrarne krize, vesti o radničkom pokretu, o nacionalno-revolucionarnim pokretima, o belom teroru, o socijalizmu, fašizmu itd...« Izražava se nada da će emigracija »toplo primiti naš 'Bilten' i učiniti sve da on prodre široko u mase naših emigranata, jer će im on sa svojim vestima olakšavati u razumevanju narastanja revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji, koji će kad se razgori i obuhvati široke radničke i seljačke mase pod rukovodstvom KPJ slistiti sa zemlje vojno-fašističku diktaturu u Jugoslaviji...« Traži se dalje da se obavijesti »... sve naše emigrante o pravom stanju stvari u Jugoslaviji, u kakvom položaju žive radnici i široke radne seljačke mase, nacionalno-revolucionarne oslobodilačke borbe ugnjetenih naroda itd. To je osnovna zadaća našeg 'Biltena'«.»⁴⁰

U uvodniku prvog broja za 1933. godinu zadaci novina se dopunjuju zadacima prema iseljeničkoj emigraciji u Americi, Evropi i Australiji. Ovdje se osvrće na rezoluciju CK KPJ od 1932. godine o radu među jugoslavenskom emigracijom u spomenutim zemljama.⁴¹

U razdoblju od 1932. do 1935. godine »Bilten« je pisao o najaktualnijim problemima tog vremena: socijalno-ekonomskom i političkom stanju u zemlji, koja se nalazila u teškim uvjetima vojno-monarhističke diktature. Tako u prvom broju lista čitamo slijedeće naslove: »Diktatura opet manevrira«, »Položaj u Sloveniji«, »Ustaški pokret u Hrvatskoj«, »Proces protiv hrvatskog nacionalnog pokreta«, »Monstr proces protiv gladnih seljaka u Bosni«, »Raspad na balkanskoj konferenciji u Bukureštu«, »Glad u Jugoslaviji«, »Osuđeni zbog komunističke propagande«. U pod naslovom »Ekonomski pregled« slijede »Službeni podaci o seljačkoj zaduženosti«, »Projekat novog zakona o zaštiti zemljoradnika«, »Daljnje skraćivanje vanjske trgovine«. Pod naslovom »Pokreti radnika« list donosi: »Položaj radnika u drvnoj industriji«, »Štrajkovi nad Jugoslavijom«. Pod općim naslovom: »Iz socijal-fašističkog lagersa«: »Citajmo »Radničke novine« — »Na braniku srpskog imperijalizma«, »'Levi' manevri socijalista«. Posebni »Beli teror« ima podnaslove: »15-dnevni masovni štrajk gladu u Mitrovačkoj kaznionici«, »Nova žrtva terora«. Glavni urednik ovog broja bio je P. D. Mitrović (G. Vujović).

Kao što se već naglašavalo sadržaj je lista bio okrenut stanju u zemlji. Ovdje je na prvom mjestu, osim opće političke situacije u Jugoslaviji, u svakom broju razmatran položaj radnika raznih struka, zatim štrajkaški pokret u raznim krajevima Jugoslavije. Obavezni su bili u novim brojevima, napr. u prosinačkom broju 1935. godine, slijedeći naslovi: »Političke vi-

³⁹ »Bilten«, Moskva, januar 1933, br. 1.

⁴⁰ »Bilten«, Moskva 10. decembar 1932, br. 1, s. 1.

⁴¹ Isto

jesti«, »Ekonomski pregled«, »Iz socijal-fašističkog lagersa«, »Beli teror«, »Naša emigracija«, »Prvomajska proslava u Jugoslaviji«, »Antifašistička borba u Jugoslaviji«, »Položaj radnika omladine«, »Referat Gorkića na VII. kongresu Kominterne«, »Proslava oktobarske revolucije«, »O VI kongresu Omladinske internacionale«, »O zadrugarstvu u Jugoslaviji«, »O konferencijama KPJ«, kao i obavijesti o sjednicama kongresa Sovjeta, o godišnjici Pariške komune, o sindikalnom pokretu u zemlji, o godišnjici ubistva Đ. Đakovića i N. Hečimovića, o narodnom frontu u Jugoslaviji, o položaju seljačkih masa, o ubistvu S. M. Kirova i dr.

Često su prešampavani članci i činjenice iz jugoslavenske buržoaske štampe. Kao pravilo, članci u »Biltenu« nisu potpisivani, tako da je vrlo teško ustanoviti autore članaka. Ponekad su se autori potpisivali inicijalima. Svega jednom je objavljen skraćeni tekst brošura Stevana Galogože iz Zagreba pod naslovom »Za amnestiju« s priloženim Manifestom za amnestiju sviju političkih osuđenika kojeg su potpisali »javni radnici, intelektualci, radnici i seljaci...«⁴²

Redakcija — glavni urednik Guber (Karlo Mrazović) u broju 6 »Biltena« za 1935. godinu obraća se čitatelju s tvrdnjom da je to »jedini štampani list naše emigracije u SSSR«. Tu je rečeno da on treba da »zadovolji zahtjeve i potrebe naše emigracije«. Redakcija se obraća čitaocima da se kritički osvrnu na list »ukazujući na njegove dobre, a naročito na njegove slabosti«, te da će biti otvorena rubrika u kojoj će se štampati njihovi odzivi.

U vremenu od prosinca 1932. godine do kraja 1935. godine izašlo je svega 37 brojeva, koji su u prosjeku imali po 8 stranica. Neki brojevi su imali i 14 stranica.

Urednici od početka izlaženja su bili obično partijski radnici. Evo njihovih imena: urednik prvog broja (prosinac 1932. godine do broja 3 1933. godine) bio je Mitrović (Grgur Vujović),⁴³ od broja 4 do broja 7-8 za 1933. godinu bio je Oborov (Labud Kusovac),⁴⁴ broj 9-10 za 1933. godinu uređivao je upravnik KUNMZ-a Nakovanović (Nikola Kovačević).⁴⁵ Broj 1 i 2 za 1934. godinu uređivao je Mironov Sergej Nikolajević (Rudolf Hercigonja)⁴⁶ koji

⁴² »Bilten«, Moskva, decembar 1935, br. 9, s. 3—6.

⁴³ Grgur Vujović (Mitrović) (1901—1937.), Srbin. Partijski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1922. Radio u aparatu Kominterne. Bio organizacioni sekretar CK SKOJ-a. Od 1926. do 1928. radio u Beču a zatim u Moskvi. Ovdje je bio organizacioni sekretar Izvršnog komiteta Komunističke omladinske internacionale i sekretar Balkanskog sekretarijata KOI. Od 1932. do 1934. predstavnik KPJ u Kominterni. Stradao u staljinističkim čistkama (Vidi *Josip Broz Tito*, Sabrana djela, Beograd, 1977, Tom III, 313).

⁴⁴ Labud Kusovac (Obarov) (1898—1967.), Srbin. Član KPJ od 1920. Bio je urednik »Balkanske federacije« od 1924. g. u Beču. Emigrirao je u SSSR iz Jugoslavije 1932. g. Do 1937. g. radio u aparatu Crvene sindikalne internacionale. Od 1937. u Parizu u aparatu CK KPJ i Komitetu za pomoć Španjolskoj. Godine 1939. isključen iz KPJ. (Po *J. Broz Tito*, n. dj. Tom III, 298) Represiran u SFRJ.

⁴⁵ Nikola Kovačević (Nakovanović), Crnogorac (1890—1976). Član KPJ od 1920. godine. Na III. kongresu KPJ postao kandidat CK KPJ. Od 1928. g. u Moskvi. Bio je upravnik jugoslavenskog sektora KUNMZ-a. Zatim u predstavnštvu KPJ pri Kominterni. Zatim je poslan u Ameriku i Kanadu gdje ostaje do 1945. godine. Od 1948. godine član CK KPJ. (*J. Broz Tito*, n. dj. III, 296).

⁴⁶ Rudolf Hercigonja (Mironov Sergej Nikolajević) (1896—1937) Hrvat. Kao omladinac osuđen je na 8 godina tamnice u Lepoglavi zbog atentata na bana Ivana Skerleca. Godine 1919. objavio knjigu »Lepoglavski vampir«. Bio jedan od osnivača SKOJ-a. Kao rukovodilac revolucionarne »Crvene pravde« — nakon atentata

je bio u to vrijeme na radu u Kominterni. Od broja 3 za 1934. godinu do broja 5 za 1935. godinu Lopačov (Sveta Đorđević)⁴⁷ u to vrijeme docent KUNMZ-a, broj 6 za 1935. uređivao je aspirant KUNMZ-a Guber (Karlo Mrazović),⁴⁸ brojeve 7, 8 i 9 za 1935. godinu Lopačov, a broj 10 za 1935. Svorcman (Vilim Horvaj).⁴⁹

IZDAVAČKA DJELATNOST EMIGRANATA

Osim rada oko izdavanja lista u politemigrantskim krugovima velika pažnja posvećivala se izdanju političke marksističko-lenjinističke literature. U tu svrhu je u Moskvi organizirana »Izdavačka zadruga inostranih radnika« na čijem je čelu jedno vrijeme bio član KPJ emigrant Karlo Štajner. U toj zadrugi postojala je i jugoslavenska sekcija. U jugoslavenskoj sekciji postojali su hrvatsko-srpski i slovenski sektori. U tim sektorima radili su kao prevodioci politemigranti Veljko Ribar, Ivan Regent, Rodoljub Čolaković, Vladimir Čopić, Josip Broz Tito i dr.

U nekoliko brojeva »Biltena« i posebnim letkom objavljeni su spiskovi literature koja je već izdana, kao i plan daljnjeg izdanja.

O izdanju Lenjinovih djela na hrvatskom i srpskom jeziku u dvanaest knjiga čitamo u »Biltenu«: »Lenjinova dela na hrvatskom i srpskom jeziku 'Izdavačka zadruga inostranih radnika u SSSR' u Moskvi izdaje 'Izabrana dela' V. I. Lenjina na hrvatskom i srpskom jeziku u dvanaest knjiga.

Ovo je izdanje prevod s ruskog izdanja izabranih dela Lenjinovih, što ga je priredio i štampao Institut Marksa-Engelsa-Lenjina u Moskvi u šest knjiga.

Zadaća je ovog izdanja da pruži mogućnost hrvatskim i srpskim radnicima u SSSR, da se upoznadu sa velikim učenjem Lenjina -Lenjinizmom- sa istorijom ponedonosne proleterske revolucije u Rusiji i sa istorijom međunarodnog proletarijata, na koju je Lenjinovo učenje izvršilo tako odlučan uticaj«.

Uz ovaj tekst dodan je i slijedeći komentar:

»Kako nije bilo moguće štampati dva izdanja — posebno hrvatsko i posebno srpski — to će svih dvanaest knjiga biti štampano latinicom ekavskim govorom; kod toga je redakcija nastojala, da iz prevoda ukloni po mogućnosti sve ono, što bi moglo otežavati čitanje bilo hrvatskim, bilo srpskim čitaocima (oblike, reči i obrte, koji su uobičajeni samo u jednom jezi-

na ministra unutrašnjih poslova M. Draškovića morao je da emigrira. U SSSR-u radio u Kominterni. Nestao u staljinističkim čistakama. (Vidi: *Ivan Očak*, Građa za biografiju Rudolfa Hircigonje, »Radovi«, Zagreb, 1986. vol. 19).

⁴⁷ Svetislav Đorđević (Lopačov), Srbin, rođ. 1902. grafički radnik. Od 1919. djeluje u sindikalnom pokretu. Od 1926. sekretar Crvene pomoći Srbije a zatim u Moskvi, student KUNMZ-a od 1927. do 1930. Nakon završetka KUNMZ-a radi na izdanju djela V. I. Lenjina. Od 1932—1936. završio aspiranturu. Zatim se bori u Španjolskoj. Sudjeluje u pokretu otpora do 1945. godine. Živi u Beogradu.

⁴⁸ Karlo Mrazović (Guber). Hrvat (1902—1988). Član KPJ od 1920. godine. Od 1929. emigrant u SSSR-u a zatim u Španjolskoj (Vidi: *Ivan Očak*, Upravnik jugoslavenskog sektora KUNMZ-a, »Međimurje«, Čakovec, 1989., br. 15—16).

⁴⁹ Vilim Horvaj (Svarcman), Mađar (1901—1937). Član PK SKOJ-a za Srbiju od 1927. Od 1933. g. u emigraciji u Moskvi. Završio KUNMZ i bio rukovodilac jugoslavenskog sektora Međunarodne lenjinske škole. Nestao u staljinističkim čistakama (Vidi: *Stjepan Cerjan*, Vilim (Wilhelm) Horvaj (jedna skica za biografiju »Povijest sporta«, Zagreb, 1988. br. 64.

ku, ili imadu drugo značenje kod Srba, a drugo kod Hrvata.) Ipak je u prevodu pojedinih knjiga ostalo izvesnih razlika, već prema tome koje bio prevodilac, a nije se takođe moglo izbeći uvođenju izvesnog broja rusizama i novih reči. Molimo stoga sve čitaoce, da nam ukažu nedostatke, koji su u prvi put preduzetom tako velikom poslu neizbežni, i dadu upute, koje bi izdavači mogli uzeti u obzir pri izdanju knjiga.⁵⁰

U slijedećem broju »Biltena« piše:

»Mi smo u prošlom broju 'Biltena' doneli belešku 'Izdavačke zadruge inostranih radnika u SSSR' o izdanju Lenjinovih dela na srpsko-hrvatskom jeziku, a sada šampamo i plan izdavanja kako bi se drugovi poblize upoznali šta će se dati u prevodu. Izdanje je prevod s ruskog izdanja, koga je priredio Institut Marksa-Engelsa-Lenjina u šest knjiga, ali će biti šampano u sledećih dvanaest knjiga:

1. Socijalno-ekonomski preduslovi prve ruske revolucije.
2. Borba za boljševičku partiju.
3. Revolucija 1905—1907.
4. Godine reakcije i novoga poleta 1908—1914.
5. Imperijalizam i imerijalistički rat.
6. Od buržoaske revolucije i revoluciji proleterskoj.
7. Učenje o državi i o diktaturi proletarijata.
8. Period vojnog komunizma 1918—1920.
9. NEP; socijalistička izgradnja.
10. Komunistička Internacionala.
11. Teoretski temelji marksizma.
12. Teorija agrarnog pitanja.

Do sada su već iz štampe izašle 2. i 3. knjiga. Cena svakoj knjizi je 5 rubalja. Prodaja vrši se: Izdavačka zadruga inostranih radnika u SSSR. Moskva, ulica 25. Oktobra (bivša Nikolskaja) broj 7.⁵¹

Zanimljiv je takođe i spomenuti letak jugoslavenske sekcije: »Drugovima Hrvatima, Srbima i Slovencima u Sovjetskom Savezu

'Izdavačka zadruga inostranih radnika u SSSR organizovala je jugoslavensku sekciju, koja priređuje i izdaje za sve drugove Hrvate i Srbe, a takođe i Slovence, u SSSR literaturu na njihovom materinskom jeziku. Izdaju se u prvom redu 'Izabrana Dela V. I. Lenjina u 12 knjiga, zatim dela Marksa, Engelsa i Staljina, najvažnije odluke Komunističke Internacionale, Svesavezne Kom. partije (boljševika), a po mogućnosti i druga literatura.

Dosadašnje iskustvo pokazalo je, da bi rad bio mnogo olakšan, kad bi sekcija ustanovila stalnu vezu sa čitaocima u svrhu dobivanja narudžaba, uputa i adresa za slanje literature. Molimo stoga sve drugove, kako pojedince, tako — još više — organizovane grupe, koji žele da kupuju naša izdanja, da nam jave svoje adrese i pošalju narudžbe. Za narudžbu je dosta izrezati iz ovog pisma naslove knjiga, koje bi želeli kupiti. Ako ko želi kupiti više od jednog primerka, dosta je da napiše uz naslov broj primeraka, koliko želi imati. Adresa, a isto tako i sve druge želje treba saopštiti u pismu.

Molimo takođe sve drugove, da pomažu širenju naših izdanja, da saopštavaju o njima drugim drugovima Srbima Hrvatima i Slovencima ma

⁵⁰ »Bilten«, Moskva, februar 1933, br. 1—2.

⁵¹ »Bilten«, april 1933, br. 4.

gde se oni nalazili, da ih snabdevaju našim izdanjima i našim adresama, a isto tako da nam saopštavaju po mogućnosti što više adresa, na koje bi mogli poslati ovaj naš poziv.

Novac za naručenu literaturu, bolje je poslati unapred, no knjige će se po želji slati i poštanskim pouzecom. Ali upozoravamo drugove, da je cena poštanskim pouzecom za 10-15%⁵² viša.

Do sada su izdane sledeće knjige:

V. I. Lenjin: 'Izabrana Dela' knj. II		
" 'Borba za boljševičku partiju'	Rubalja	3 50
" 'Izabrana Dela' knj. III		
" 'Revolucija 1905—1907'	"	3 50
" 'Što da se radi?'	"	3—
" 'Seoskoj sirotinji'	"	0 90
" 'Seoskoj sirotinji' (ćirilicom)	"	0 90
" 'Karl Marks'	"	0 80
" 'Karl Marks' (slovenski)	"	0 80
Program Kom[unističke] Omladinske Internacionale (ćirilicom)	"	1 25
Borba protiv imperijalističkog rata (Proturatne rezolucije Kominterne)	"	1 25
J. Staljin: 'Prva pjatiljetka i njeni rezultati'	"	0 35
D. Z. Manuilski: 'SSSR i svetski proletarijat' Govor na XII pl. IKKI	"	0 50
J. Staljin: 'Prva pjatiljetka i njeni rezultati' (slovenski)	"	0 50

U najskorije vreme izlaze i mogu se isto tako naručiti:

V. I. Lenjin: 'Izabrana Dela' knj. IV. 'Godine reakcije i novog poleta' 1908-09.		
V. I. Lenjin: 'Izabrana Dela' knj. V. 'Imperijalizam i imperijalistički rat'		
V. I. Lenjin: 'Izabrana dela' knj. X. 'Komunistička Internacionala'		
K. Marks i Fr. Engels: 'Komunistički Manifest'		
K. Marks i Fr. Engels: 'Komunistički manifest' (slovenski)		
Program Komunističke Internacionale (slovenski)		
Program Kom. Omladinske Internacionale (slovenski)		
Teze i rezolucije XII. plenuma IKKI (slovenski)«. ⁵²		

Pod naslovom »Bez revolucionarne teorije nema revolucionarne prakse« u »Biltenu« se daje kritički osvrt (sigurno redakcije) na odnos emigranata prema literaturi koju izdaje jugoslavenska sekcija izdavača inostranih radnika. Na pitanje kako se radnici interesiraju o ovim izdanjima odgovor je: »Vrlo slabo!« »Ponavljamo još jedan put, vrlo slabo!« Zatim se navodi što je izdavač učinio: »Svima drugovima čije adrese imamo poslali smo spisak knjiga i upute, gde i kako se mogu knjige nabaviti. Broj naručenih knjiga sravnjujući sa brojem radnika i drugova, koji se nalaze vrlo je mizeran, usprkos tome, su sve izdane knjige svakomu radniku hitno potrebne i po vrlo niskoj ceni. Šta to znači?

To znači, da se naši drugovi za revolucionarnu literaturu ne brinu, da ne znaju važnosti revolucionarne teoretske naobrazbe, da se zadovoljavaju s povrhnostnim znanjem i ne osećaju teoretske važnosti marksisma-lenjinizma. Zbog neznanja revolucionarne teorije prave se pogreške u ocenama događaja i o položaju klasne borbe svetskog proletarijata.

Dok nije bilo srpsko-hrvatske i slovenačke literature drugovi su se žalili, da ovako se ne može, da je potrebno literaturu nabaviti, a sada se za

⁵² Arhiv CK SKJ, f. CP 1933/10.

literaturu ne brinu. Vrlo dobro znamo da se sva krivnja ne može pripisati svim drugovima. Mnogo ih ima čije adrese nam nisu poznate i ti drugovi za tu literaturu ne znaju.

Specijalni poverenici u raznim gradovima, preduzećima, dobili su za zadatak da obaveste druge radnike i šalju njihove adrese, kao i adrese onih koji se nalaze na drugim mestima. Malo poverenika se odazvalo na našu molbu. Događa se, da poverenik naruči knjige samo za sebe ili još za 2-3, dok se na tom mestu nalaze 20 ili još više naših radnika. Tomu treba napraviti kraj za uvek. Knjige se štampaju zato, da ih dobiju svi radnici. Svaki radnik mora imati naše knjige, u svojoj kući ih čitati i da se iz njih uči. Komunistička knjiga mora imati mesto u svakoj radničkoj sobi. Da bi se to pre ostvarilo, zadaća je sviju naših poverenika. Ko čita komunističke knjige, on sa znanjem revolucionarne teorije osposobljava se za revolucionarni rad, a ujedno pomaže partiji pri njenu radu.⁵³

Na osnovu rečenog može se zaključiti da je izdavačka djelatnost političke emigracije putem lista »Bilten« i izdanjima Inostrane izdavačke zadruge imala cilj teoretski odgojiti kadrove u emigraciji i još više u zemlji »u duhu teorije marksizma-lenjinizma«.

Sa takvom duhovnom teoretskom osnovom morali su partijski kadrovi da se bore u zemlji za revolucionarno preobrazovanje Jugoslavije i njenog društva. Povijest će pokazati da li je to bilo dovoljno za revoluciju i kasnije za izgradnju novog društva.

PRESTANAK RADA EMIGRANTSKIH DRUŠTAVA

Kao što je već bilo rečeno, nakon ubistva S. M. Kirova 1934. godine Staljin je u svom jednovlašću riješio da se oslobodi svih, a naročito emigrantskih organizacija.

Nakon tri godine plodnog rada emigrantskih organizacija došla je direktiva i sa strane predstavnika KPJ u Kominterni Ivana Gržetića (Fleischera), kao i ranije zemljaštva, o likvidaciji politemigrantskog kluba. Ovdje navodimo u cijelosti pismo jugoslavenskim politemigrantima:

»Dragi drugovi!

U vezi sa reorganizacijom rada među našim kako političkim, tako i ekonomskim emigrantima, odlučili smo, da vam uputimo ovo pismo.

Mi smo svesni toga, da je naša emigracija u Sovjetskom Savezu bila do sada jedna od svesnijih emigracija, koja je aktivno i požrtvovno učestvovala u izgradnji socijalizma naše druge domovine. Na preduzećima, u raznim Sovjetskim ustanovama, svugdje tamo gdje su naši zaposlenje i vršili druge dužnosti prema boljševičkoj Partiji i Sovjetskoj vlasti, naši drugovi su se pojavili kao udarnici na proizvodnji i u društvenim poslovima i obavezama.

Dosadašnji metod našeg klubskog rada nije davao drugovima onakve mogućnosti da se na preduzećima još bolje istaknu, što su oni dužni osobito u internacionalnom vaspitnom radu prema radnicima Sovjetskog Saveza, čiju je važnost još na 17. Kongresu drug Staljin podvlačio. Ali glav-

⁵³ »Bilten«, Moskva septembar-oktobar 1933, br. 9—10, str. 8

na je dužnost naših drugova emigranata da se u Sovjetskom Savezu od boljševika uče kako u izučavanju revolucionarne teorije marksizma-lenjinizma tako i u Staljinskoj boljševizaciji i udarništvu-stahanovstvu, stojeći uvek u prvim redovima najpožrtvovanijeg i najaktivnijeg izgrađivanja socijalizma u S.S.S.R. Upravo radi toga što naši drugovi emigranti trebaju da svoje teorijske i tehničke sposobnosti i internacionalno iskustvo najpunije predaju na Sovjetskim preduzećima širokim radničkim masama, rešena je ova reorganizacija i ukidanje kluba čiji rad nije davao onakve uspehe koji su se od njega očekivali. Zato i otpada razlog da klub bude neka samostalna organizacija. Sa reorganizacijom rada naše emigracije porasla je važnost i dužnosti naših emigranata u preduzećima i drugim organizacijama i ustanovama gdje oni rade. To se ali ne smije smatrati, da time u vezi otpadaju njihove dužnosti i rad na nacionalnoj liniji. Naši drugovi trebaju baš naprotiv taj rad da pojačaju, da provode i nadalje među sobom vaspitni rad, da se zajednički potpomažu, da se redovito obraćaju partijskom predstavništvu koje će redovito da im šalje partijsku literaturu i »Bilten« u kojima će naći djelomično nadomještenje usmenim referatima, koje su se do sada u klubu održavali. Partijsko predstavništvo će u cilju što tesnije saradnje između njega i naših emigranata izvršiti potrebnu reorganizaciju u radu emigrantske komisije koja treba u nekoj mjeri da nadomjesti rad kluba i njegove uprave. Vodeći računa o našoj emigraciji kao i o školovanom i aktivnom partiskom kadru, partisko će predstavništvo uzeti sve, a osobito političke emigrante, u svoju punu evidenciju vodeći najozbiljnijeg računa o celishodnosti njihovog neposrednog iskorištavanja na radu K.P.J. Radi toga, sve dosadanje veze koje je održavao klub političkih emigranata u Moskvi, preuzima na sebe izravno partisko predstavništvo, koje će u buduće našoj emigraciji posvetiti punu pažnju i davati pomoć u vaspitnom i informativnom pravcu.

Partisko predstavništvo apelira na svakog pojedinog emigranta, da pomaže našoj partiji i predstavništvu s time, što će oni da opskrbljuju partiske legalne i nelegalne listove sa razrađenim člancima i raznim materijalima kako o životu i radu radništva u fabrikama, kolhozima i sovhozima, o svojim iskustvima i uspjesima, tako i o političkim i gospodarskim problemima Sovjetskog Saveza.

Partisko predstavništvo najtoplije apelira na celokupnu našu emigraciju da nastave i nadalje sa pojačanim sabiranjem materijalnih sredstava, koja će omogućavati izlaženje 'Biltena', nesmetano funkcionisanje predstavništva i pomagati partiji, jer sa zatvaranjem kluba ne može biti nikakvih smetnja sabirnim akcijama, a u koliko je bilo u tom pravcu nekih izmena sa strane ovdašnjih organizacija, to se je odnosilo samo na sabiranje takvih sredstava među ruskim radnicima.

Naša je partija u poslednje vreme ne samo potpuno unutarnje konsolidirana i učvršćena, nego je ona danas uistinu postala važan politički faktor, koji se može da postavi na čelo borbi širokih radnih i narodnih masa. O tomu nam svedoče celi niz narodnih zborova, čiji su inicijatori komunisti. Komunisti aktivno rade na pripremama ovih zborova, oni na njima istupaju, oni i stavljaju naše parole, koje široke radne mase sa najvećim oduševljenjem prihvataju. Nema danas toga grada i sela u Jugoslaviji (u koje nisu doprle naše parole: 'Za hljeb, mir i slobodu!', 'Borba protiv fašizma i rata', 'Dole zakon o zaštiti države'. 'Tražimo amnestiju za sve političke zatvorenike'. Tražimo puno priznanje i savez sa Sovjetskim Savezom'. 'Živi-

lo⁵⁴ jedinstvo radničke klase'. 'Živio savez radnika i seljaka'. itd. itd. Te su parole danas tako popularne i imaju takav odaziv u masama da one pokreću u borbu protiv fašizma i rata ne samo kao nastrojene mase nego i mnogotisućne pristaše svih demokratskih i antifašističkih snaga iz raznih buržoaskih partija, svrstavajući ih u široki Narodni Front Slobode.

I po pitanju akcionog i sindikalnog jedinstva na temeljima jedinstvenog fronta, naša se je partija kao inicijator i odlučni borac za jedinstvo radničkog klasnog pokreta postavila na čelo ovog pokreta i sa ponosom može da gleda na postignute uspjehe. CK KPJ je svestan opasnosti od samodopadnog sektaštva i neće dozvoliti da se partorganizacije zaustave na dostignutim uspjesima, nego će i nadalje da punim silama do kraja provodi ujedinjenje radničkog klasnog pokreta i da proletarijat u Savezu sa radnim seljaštvom i svim demokratskim i antifašističkim snagama dovede na čelo pokreta Narodnog Fronta Slobode.

Sve one uspjehe, postigla je KPJ blagodareći pravilnoj političkoj liniji Centralnog Komiteta i jednodušnosti PB CK i likvidaciji ostataka zločinačke frakcijske i grupaške borbe u našoj partiji. Za našu partiju postoje najpovoljniji uslovi za njeno daljnje organizaciono i političko-ideološko jačanje da pod svojom zastavom okupi najšire radne mase i da ih predvodi u borbi za široke narodne slobode i protiv fašizma i rata.

Na vama je takođe drugovi, da ovu borbu i nastojanje naše partije potpomognete, ona na vas računa i partpredstavništvo se nada da joj nećete odbiti svoju pomoć.⁵⁵

Pismo su potpisivali Ivan Gržetić,⁵⁶ predstavnik KPJ u Kominterni i Spasić⁵⁷ bivši upravnik kluba.

Kao što se iz ovoga vidi, autori ovdje daju partijsku ocjenu rada emigrantskih organizacija. Međutim, oni se ne bave pitanjem pravih razloga rasformiranja organizacije. U to vrijeme bilo je vrlo opasno postavljati i takva pitanja, jer je već započeo proces staljinističkih čistki.

Potpuni prestanak organiziranog rada jugoslavenskih emigranata u Moskvi nastupio je staljinskim represijama. O pravom razlogu prestanka rada ne govori ni generalni sekretar CK KPJ Josip Broz Tito.

Tito kaže: »Poučeno svim događajima u prošlosti novo rukovodstvo KPJ, formirano 1937. godine, donijelo je odluku da potpuno likvidira političku emigraciju i da rukovodstvo partije bude sa čitavom partijom u zemlji, da ne prima nikakvu materijalnu pomoć iz vana, da bude pod stalnom kontrolom partijskog članstva, radničke klase i radnih ljudi, da se okrene prema problemima zemlje i da, rješavajući te probleme, vrši svoju dužnost prema svome narodu, ispunjavajući u isto vrijeme i svoj internacionalistički dug prema međunarodnom radničkom pokretu...«⁵⁸

⁵⁴ Tekst u zgradi preskočen je u mašinskom originalu.

⁵⁵ AIHRPH, f. KI MF 107/430.

⁵⁶ Ivan Gržetić (Fleischer) (1896—1937.). Hrvat. Radnik. Član KPJ od 1920. godine. Bio je sindikalni i partijski funkcioner. Emigrirao je 1929. u SSSR. Kao instruktor i član CK KPJ obavljao razne poslove. Od 1935. do 1937. predstavnik KPJ pri Komunističkoj internacionali. Nestao u staljinističkim čistkama. Posmrtno rehabilitiran.

⁵⁷ Spasić — posljednji upravnik jugoslavenske sekcije Kluba politemigranata

⁵⁸ *Josip Broz Tito*, Radnička klasa i Savez komunista Jugoslavije 1926—1977, Sarajevo, 1982, 337—338.

Zusammenfassung

JUGOSLAWISCHE AUSSERKOMMUNISTISCHE EMIGRANTENORGANISATIONEN IN DER UdSSR IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Ivan Očak

Einleitend erörtert der Verfasser die allgemeine politische Lage der jugoslawischen Emigranten in der UdSSR in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen. In der Folge teilt er sie in vier voneinander gesonderte Gruppen. Zu der ersten zählt er diejenigen Emigranten, die vor der Revolution 1917 gekommen waren, zur zweiten die Teilnehmer an der Oktoberrevolution und dem Bürgerkrieg, zur dritten die Emigranten, die Mitglieder der Partei waren, und zur vierten die sog. »Amerikaner«, d.h. die Jugoslawen, die in die USA und Kanada ausgewandert waren und dann nach dem Aufruf Lenins in die UdSSR gekommen sind, um beim Aufbau des Landes zu helfen. Ihrem gesellschaftlichen Status und ihrem Charakter nach wurden die Emigranten in diejenigen, die aus politischen, und andere, die aus wirtschaftlichen Gründen ausgewandert waren, geteilt. Die meisten waren Mitglieder von verschiedenen Organisationen mit Ausnahme der KP. Eine von ihnen hieß »Zemljačka organizacija« (Heimatverband). Ihre Mitglieder sammelten Erinnerungen an die Teilnahme an der Oktoberrevolution und den Bürgerkrieg mit dem Ziel, später eine Geschichte dieser Ereignisse zu schreiben. Die Vertreter anderer Gruppen haben an der Arbeit der Internationalen Klubs der politischen Emigranten teilgenommen, tvo es auch eine Sektion für Jugoslawien gab, die wiederum in nationale Abteilungen unterteilt war. Der Verfasser befaßt sich am meisten mit der Arbeit der Klubs, die die kulturelle, bildende und politische Tätigkeit unter den Massen der Emigranten verbreitete.

Am Ende seiner Arbeit stellt sich der Verfasser die Frage nach den Gründen, weshalb in den dreißiger Jahren die Emigrationsorganisationen außerhalb der KP ihre Tätigkeit einstellten, und kommt zu dem Schluß, daß das durch die Politik Stalins bedingt war. Stalin hat nämlich nach der Ermordung des Politbüromitglieds des ZK der KP der Sowjetunion S.M. Kirov mit heftigen Repressionsmaßnahmen im ganzen Land begonnen, die zur Abschaffung auch aller ausländischen Emigrantenorganisationen geführt haben.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.